

EVENIMENTE POLITICE REFLECTATE ÎN DESCOPERIRILE DE TEZAURE MONETARE IMPERIALE DIN DOBROGEA

ANTONETA VERTAN

Descoperirile de ordin numismatic se dovedesc a fi pentru epocile antică și medievală, mai ales atunci când izvoarele literare sau cele epigrafice sunt puține, sărace sau lacunare, documente istorice de o deosebită importanță pentru înțelegerea, nu numai a modului în care se desfășoară viața economică, dar și pentru datarea unor evenimente politice mai puțin clar consemnate de sursele scrise. Cele mai importante informații pe care monedele le oferă cercetării sunt cele necesare înțelegerii fenomenelor economice. Astfel, descoperirile de caracter numismatic ne îngăduie în acest stadiu al cercetărilor din Dobrogea, să întrezărim succesiunea de tablouri în plină schimbare a vieții economice în ținutul de la Dunărea de Jos în perioada clasică¹.

Studierea descoperirilor de monede izolate ne îngăduie să apreciem, în primul rând, gradul de intensitate al circulației monetare, cel mai important indicator sintetic pentru înțelegerea modului în care se dezvoltă viața economică. Ele ne permit, de asemenea, să cunoaștem atunci când folosim tehnici adecvate cercetării, și puterea de penetrație a diferitelor categorii de monede. Acest indice, caracteristic unei cercetări numismatice moderne, oferă posibilitatea de a vedea spre ce direcție se îndreaptă legăturile economice ale așezării sau teritoriului studiat și raporturile dintre aceste zone. În același timp, interpretarea statistică a descoperirilor izolate ne poate oferi informații deosebit de prețioase asupra modului în care economia teritoriului cercetat suferă influența evenimentelor politice majore². Astfel, prin compararea diversilor indici statistici putem înțelege cât de mare este prosperitatea economică a teritoriului cercetat sau cât de grave și puternice au fost repercursiunile unor acțiuni politice de tipul războaielor sau invaziilor atunci când izvoarele literare exagerează sau, în cele mai multe cazuri, sunt insuficient de clare.

Depozitele monetare ne informează asupra compoziției și structurii numerarului aflat în canalele de circulație la momentul teaurizării, puterea de capitalizarea a proprietarilor lor, uneori și etnicul proprietarului, ca în cazul unor tezaure dobrogene din

1 Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană, sec. I-II*, București, 1977, *passim*; R. Vulpe, *DID, II* (perioada Principatului), București, 1968.

2 M. Bărbulescu, R. Ocheșeanu, *Descoperiri monetare în așezările rurale din Dobrogea romană*, Pontica, 23, 1990, p. 225-265.

secolele I-II, care au fost depozitate în vase de factură locală getică. Aceleași tezaure oferă cercetătorului și importante informații istorice, mai ales în privința datării și a ariei unei invazii, atunci când se poate face cu certitudine o legătură între data ascunderii tezaurelor și anumite evenimente politice. La rândul lor, tezaurele pot fi împărțite în trei mari grupe. În prima grupă sunt cuprinse tezaurele ce constituie capitaluri negustorești îngropate de-a lungul drumurilor comerciale, determinate de evenimente fortuite fără rezonanță istorică majoră și care nu au mai putut fi recuperate de proprietarii lor. Această categorie de tezaure descoperite de-a lungul râurilor și a marilor vaduri de trecere, ne informează doar asupra utilizării anumitor drumuri comerciale la momentul îngropării tezaurului. A doua categorie o alcătuiesc tezaurele ce reprezintă capitaluri mai mari sau mai mici, proprietatea unor localnici care le-au ascuns cu intenția de a fi ridicate după trecerea primejdiei. A treia categorie o formează marile tezaure monetare aparținând autorității civile sau militare, care le-au ascuns în momentele de mare primejdie. Astfel de tezaure nu au fost găsite în Dobrogea. În provincia Moesia Inferior, mai la sud, este cunoscut marele depozit găsit, în urmă cu o jumătate de veac și compus din 100.000 monede de argint de la Reka Devnia (Markianopolis)³.

Dacă pentru teritoriul cercetat sau zonele învecinate nu avem în stadiul respectiv al cercetării, pentru o anumită dată, decât un singur tezaur, nu putem avea certitudinea necesară că ascunderea acestuia este legată de un eveniment politic și nu de o simplă întâmplare. În cazul în care există însă două sau mai multe depozite cu același terminus, acestea se constituie într-un orizont de tezaure, iar cauzele îngropării lor se pot pune pe seama unor evenimente politice majore pomenite adesea de izvoarele antice. Pentru provinciile de graniță, cum este și Dobrogea, în epoca romană și bizantină, numai documentele de ordin arheologic și numismatic coroborate ne pot informa asupra datei unor evenimente de o astfel de factură, repercursiunile lor asupra teritoriului respectiv și modul în care populația de aici, a încercat, refăcându-și economia, să revină la o viață normală.

La mijlocul secolului al III-lea, Imperiul este puternic tulburat de masele imense de năvălitori. Viața economică a imperiului decade, iar pauperizarea va fi generală. Aceasta este epoca pe care istoria o numește Anarhia militară⁴. Este de fapt expresia unei teribile criza care, prin durata ei de mai bine de o generație, a zguduit din temelii structura Imperiului roman. Echilibrul intern a fost zdrobit o dată cu invaziile coplesitoare, factorul extern fiind acela care a determinat anarhia militară și a transformat-o într-un dezastru cu urmări adânci. Dobrogea (Scythia Minor), reprezentând partea de nord-est a provinciei Moesia Inferior, a fost regiunea cea mai lovită de noile invazii. Dând încă semne de înflorire, în primii ani ai acestei perioade, ea va suferi devastări întinse, din care cu greu se va mai ridica. De data aceasta, atacurile dușmane la Dunărea de Jos n-au mai fost trecătoare, cu urmări neînsemnate, ca în vremea lui Marc Aurelius, ci un război neîntrerupt, cu incursiuni pustiitoare, durând zeci de ani în șir. Agravată de invaziile din vremea domniei lui Marc Aurelius, criza imperiului se va încheia în mod provizoriu, de-abia sub împăratul Dioclețian.

3 N. Mușmov, BSNR, 27-28, 1933-1934, 81-82, partea I, p. 115-119.

4 În general pentru această perioadă, cf. H. Bengtson, *Gründriss I*, München, 1967, p. 378-400.

Incursiunea carpilor din vremea lui Caracalla nu prezintă decât un episod efemer⁵, iar domnia lui Severus Alexander este, în aparență, liniștită⁶. Începând cu domnia lui Maximinus Trax⁷, dar, mai ales în vremea domniilor lui Maximus și Balbinus⁸, Gordian III⁹ și Filip Arabul¹⁰, pentru a culmina cu dezastrul din vremea lui Decius¹¹, invaziile se vor succeda fără întrerupere. Dezechilibrul creat facilitează noi atacuri care au loc în vremea lui Gallus și Aemilianus¹², Valerianus și Gallienus¹³, întrerupte parțial de intervenția lui Claudius II Gothicus¹⁴. Va fi un război civil permanent, agravat de invaziile masive de peste granițe.

Cu dinastia Severilor se deschide, pentru imperiu, o lungă epocă de crize politico-militare și financiare, care se răsfrânge, prin consecințele ei și asupra stării economice a provinciei de la Dunărea de Jos. Deteriorarea monedei imperiale de argint, atât ca greutate, cât și ca puritate a metalului prețios, odată cu pierderea încrederii în denar ca nominal de bază, cu dispariția rapidă de pe piață a monedei romane de bronz și înlocuirea ei cu monedele cetăților grecești, schimbă, pe de o parte, fizionomia circulației monetare, iar pe de altă, o perturbă grav în toate compartimentele sale¹⁵.

Din epoca Severilor provin patru tezaure. În campania arheologică din anul 1969, s-a decoperit în cetatea Tropaeum Traiani un important tezaur de denari romani imperiali cu peste 1500 monede de argint ce se încheie cu monede din prima decadă a domniei împăratului Septimius Sever¹⁶. Nu cunoaștem nici un eveniment consemnat în izvoarele scrise care să poată duce la îngropări de tezaure în această vreme. Singura invazie cunoscută este cea a carpilor, din vremea lui Caracalla, deci cu cel puțin un deceniu mai târziu. În schimb se știe că în vremea împăratului Septimius Sever, numărul inscripțiilor la Tropaeum Traiani scade, spre deosebire de celelalte perioade, ceea ce ar putea indica o situație gravă pentru așezare, pe care nu o putem sesiza mai clar¹⁷.

Istoricii români consideră că domnia lui Severus Alexander a fost pentru Dobrogea aparent liniștită, deși cercetătorul rus A. M. Remennikov are o părere opusă¹⁸. Între anii 238-269, ținutul de la Dunărea de Jos este devastat de masele imense de barbari. Rând pe rând cetățile dobrogene vor cădea pradă; Histria va fi distrusă din temelii¹⁹ și Callatis²⁰ va suferi distrugerii parțiale, dar repetate. Această situație este bine

5 Cf. Cassius Dio, 77, 7, 1-2; Herodian, 4, 8, 1-2; comentariul lui B. Gerov, *Acta of the Fifth Epigraphic Congress*, Cambridge, (1967), p. 431-436.

6 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 213-217.

7 *Ibidem*, p. 223-229, cu respingerea ipotezei unor lupte (cf. D.M. Pippidi, *Contribuții*², p. 464-480).

8 Cf. CIL, 12455 (Durostorum); B. Pick-K. Regling, *op. cit.*, I, p. 124, 321-327; II, p. 901-917; cf. . Gren, *Ostbalkan*, p. 151-152; Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 28, n. 193; SHA, *Maximus et Balbinus*, 16, 3.

9 SHA, *Gordianus III*, 26, 4; 34, 4, cu comentariul lui R. Vulpe, *op. cit.*, p. 230-239; A.M. Remennikov (Boriba), 34, Moscova, 1954.

10 Zosimos, 1, 20 (244-246); B. Gerov, *AAPHArch*, p. 127-146.

11 Zosimos, 1, 23; Iordanes, *Getica*, 18; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 244-250.

12 Zosimos, 1, 26-28; Iordanes, 19; Zonara, 12, 21.

13 SHA *Gallienus*, 13; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 250-261.

14 R. Vulpe *op. cit.*, 262-268; Zosimos, I, 42; A.M. Remennikov, *op. cit.*, p. 125-131.

15 Cf. E. Gren, *Ostbalkan*, p. 151-152; SHA, *Sept. Severus*, 10, 5.

16 Al. Barnea, *Tezaurul de denari romani imperiali descoperit în cetatea Tropaeum Traiani*, SCN, 7, 1989, p. 95.

17 Gh. Poenaru Bordea, *Noi monumente epigrafice*, p. 107, nr. 5.

18 A.M. Remennikov, *op. cit.*, p. 20-28.

19 Zosimos, 1, 26-28 (anii 251-253); Gh. Poenaru Bordea, SCN, 5 (1971), 91-113 și H. Nubar, *Materiale*, 9 (1970) 196.

20 Și la Callatis emisiunile monetare locale încetează în vremea lui Filip Arabul (B. Pick, *op. cit.*, 95), dar aici data distrugerii ar putea fi stabilită și pe baza numeroaselor tezaure; vezi Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 107.

reflectată în tezaurele dobrogene. Astfel, este cazul celor două tezaure încă inedite. Primul, descoperit la Alba (jud. Tulcea), este alcătuit din 158 denari, care se eşalonează de la Antonius Pius la Severus Alexander²¹. Cel de-al doilea, descoperit la Constanța în anii 1976-1977, cartierul Tomis-Nord, în zona suburbană a cetății antice, este un depozit mixt de denari și bronzuri coloniale (cca. 700 monede), de asemenea încheiat cu monede de la Severus Alexander²². Cercetarea fiind încă la începuturi, credem că putem doar enunța o primă ipoteză de lucru și anume am putea considera că ascunderea tezaurului s-a făcut într-un *vicus* sau într-o *villa* la nord de Tomis, în vreme domniei lui Severus Alexander, probabil după anul 232, când a izbucnit „sciticum bellum”. Sperăm că cercetarea integrală a tezaurului va aduce date noi pentru cunoașterea trecutului dobrogian.

Cu aceasta ia sfârșit o altă mare etapă din istoria Dobrogei romane, în care înflorirea vieții urbane, alături de cea a satelor din propriile lor teritorii, aveau să asigure relativa prosperitate a provinciei în cadrul aceleia mai largi a Imperiului roman²³. Dobrogea avea să simtă în modul cel mai dureros cumplita cotitură pe care istoria o va înregistra de acum înainte. Dezastrul economic în care se cufunda la mijlocul secolului al III-lea Dobrogea, este relevat cu fidelitate de dezorganizarea circulației monetare, într-o asemenea măsură încât putem considera că, sub Gallienus, când inflația monetară atinge apogeul în restul imperiului, cu o rată de creștere de peste 3000% a monedelor acestuia în raport cu monedele predecesorului său la Conimbriga, în estul Europei, în Dobrogea, unde indicele dinamicii scade la o rată de 50,00% la Tropaeum Traiani, circulația monetară se află în colaps, viața economică fiind grav afectată. Pentru această etapă, fiecare din indicatorii statistico-numismatici surprind fațetele acestui proces regresiv.

Cele mai multe tezaure au fost ascunse în secolul al III-lea, încheindu-se cu monedele împăraților din vremea anarhiei militare. Ascunderea lor trebuie pusă pe seama lungii serii de atacuri carpo-gotice ce încep în zilele lui Papien și Balbinus, poate chiar mai devreme, Gordian III și Filip Arabul, pentru a culmina cu dezastrul din vremea lui Decius. Tezaurele îngropate în această ultimă etapă reflectă starea de nesiguranță care se va perpetua timp de secole în ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră.

Din tezaurul descoperit la Dunavățul de Jos, nu au fost recuperați decât trei denari, ultimul fiind emis de Maximinus între anii 236-237²⁴. Numărul redus de piese recuperate împiedică datarea, tezaurul, rămânând irelevant pentru istoria provinciei. Din Mangalia, avem, pentru al V-lea deceniu al secolului al III-lea două tezaure. Primul este descoperit în anul 1978 în Mare, în rada portului. Datorită condițiilor de descoperire nu putem avea date concludente. Aceasta aparține fie unei corăbii scufundate, fie a fost adus aici cu piatra cărată pentru noile construcții portuare. Oricum, fragmentul de tezaur se termină cu monede din ultimii ani de domnie ai împăratului Gordian III și nu poate fi legat de atacul cetății sub Filip Arabul²⁵.

21 B. Mitrea, *Dacia*, 19, 1975, p. 313, nr. 53; G. Simion, *Două tezaure monetare romane imperiale descoperite în nordul Dobrogei*, comunicare la al VI-lea Simpozion național de numismatică, Tulcea, 1989.

22 Gh. Poenaru Bordea, A. Vertan, R. Ocheșeanu, *Tezaurul monetar descoperit în Constanța-Grăniceri* (mss.).

23 Al. Suceveanu, op. cit., p. 27-29; M. Munteanu, R. Ocheșeanu, *Pontica*, 8, 1975, p. 175-213; M. Bărbulescu, *Viața rurală în Dobrogea romană (secolele I-III)*, teza de doctorat, Cluj-Napoca, 1991, mss.

24 M. Bărbulescu, R. Ocheșeanu, op. cit., p. 247-248.

25 A. Vertan, *Pontica*, 13, 1980, p. 330-340.

Atacurile carpo-gotice în provincia Moesia Inferior devin mai puternice și mai pustiitoare sub Filip Arabul. Pe harta întocmită de B. Gerov²⁶, orizontul masiv de tezaure acoperă întreaga Bulgaria. În Dobrogea sunt doar două tezaure; cel mai vechi este cel de la Mangalia, descoperit în anul 1936 și este compus din monede pontice, iar cel de-al doilea a fost descoperit în 1970 la Canlia²⁷. Acumularea monetară în discuție este alcătuită din monede romane de argint, la care se aduagă o mică cantitate de bronzuri coloniale. Cum lotul de bronzuri rămas nepublicat este omogen, acesta fiind alcătuit în cea mai mare parte din piese de un assarion, emise în prima parte a secolului al III-lea, singurul impediment care va fi condus la înlăturarea lor din tezaur este doar greutatea identificării²⁸. Tezaurul de la Canlia, încheiat cu monede Philippus I, se înscrie în familia tezaurelor îngropate în partea nord-vestică a Bulgariei și în sudul Dobrogei, cele mai nordice depozite fiind acumulările de la Canlia și Mangalia. Ascunderea lor se datorează raidului gotic condus de Kniva²⁹. Cele două tezaure par a trasa limita de nord a ariei de invazie, deși profesorul Gh. Poenaru Bordea, pe baza unei monede arse de la Filip, socotește că Histria ar fi fost distrusă acum și nu la 238, cum consideră alți istorici.

Deși, în această ultimă etapă, istoria Dobrogei a fost prea puțin propice desfășurării unei vieți economice normale, totuși tezaurele ascunse acum indică o putere neobișnuită de capitalizare a metalului prețios, sustras astfel din circuitul economic, acumulările fiind constituite din sute de monede, ajungând, ca în cazul tezaurului de la Abrud, la peste 2000 de monede. S-ar putea ca aceste comori să reprezinte averile unor soldați, strânse din salarii sau donative și nu capitalurile unor săteni romani acumulate din activitățile economice.

Invaziile din 250-251 în Dobrogea, pe când domnea împăratul Decius³⁰, nu sunt documentate cu tezaure. Provincie de graniță, greu încercată de-a lungul secolelor, nu prezenta pentru barbari mirajul bogățiilor milenare ale sudului și era jefuită fie de incursiuni lăturalnice, fie când barbarii erau nevoiți să forțeze vadurile dobrogene. Așa cum înfățișează harta lui B. Gerov, majoritatea tezaurelor cu monedele împăratului mort la Abritus nu depășesc la est râul Lom, cu excepția a două, trei tezaure. Restul de 41 de tezaure se află îngropate la vest de Lom³¹.

Alte două tezaure, de la Camena³² și Abrud³³, ultimul încă inedit, se încheie cu monede de la Volusianus și sunt de atribuit atacurilor barbare din iarna lui 252-253³⁴.

26 B. Gerov, *Acta Antiqua Philipopolitana*, st. hist. et philol., p. 127-146, unde sunt strânse tezaurele monetare care se încheie cu monede de la Filip Arabul și Decius. Ele se ridicau atunci la vreo sută de descoperiri. Sunt însoțite de o prețioasă hartă care ne îngăduie să ne orientăm geografic.

27 B. Mitrea, A. Bărbulescu, Pontica, 8, 1975, p. 125-173; J.-P. Callu, *Politique monétaire*, Paris, 1969.

28 Printre monedele omise la publicare se află și câțiva denari care erau cuprați la restaurare.

29 B. Gerov, *op. cit.*, loc. cit.; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 245, unde Dobrogea este lipsită de asfel de tezaure, dar întreaga Dobroge de sud, între Varna și linia Ostrov-Mangalia, este plină de descoperiri.

30 B. Gerov, *op. cit.*, loc. cit.;

31 Th. Ivanov, Serta Kazaroviana, „Izvestija-Institut“, 19, 1955, p. 175-186; idem, în *Acta Philippopolitana, studia archaeologica*, Sofia, 1963, p. 81-93; a. Remennikov, *op. cit.*, p. 66.

32 Const. Moisil, Creșterea colecțiilor, 1938-1943, București, 1944, p. 93-101, nr. 1069-1194. Lotul publicat conține 134 denari și antoninieni începând cu Albinus și încheindu-se cu antoninieni de la Trebonianus Gallus și coaugustii Hostilianus și Volusianus. De curând, tezaurul de la Camena a fost restudiat de C.M. Petolescu BSNR, 80-85, 1986-1991, 134 - 139, p. 89-99.

33 2060 piese : 1850 denari imperiali și 209 antoninieni. Cea mai veche monedă a fost bătută de Vespasianus, tip BMC, II, nr. 37, Roma, anii 69-70. Ultima monedă este o emisiune din anul 252.

34 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 251.

Din păcate, nu există un studiu mai aprofundat, asemenea celui publicat de B. Gerov, acum aproape 20 de ani, pentru tezaurele din vremea lui Volusianus, Aemilianus și începutul domniei lui Valerianus. Prezența tezaurului de la Camena pare a indica o rupere prin Dobrogea a graniței militare a imperiului.

Acordul încheiat între romani și goți în vremea lui Trebonianus Gallus³⁵ s-a dovedit a fi de scurtă durată, deoarece numai după un an triburile de goți și carpi trec Dunărea, dar sunt respinse de trupele romane de sub conducerea lui Aemilianus, pe atunci încă guvernator al Moesiei Inferior³⁶.

În timpul domniei împăratului Gallienus³⁷ se întreprinde în Dobrogea o operă de întărire a limesului dunărean și de refacere a unora din orașele provinciei. Gallienus va aduce de la Bizanț pe arhitecții Cleodamus și Atheneus pentru repararea și întărirea zidurilor orașelor amenințate și să le pună în stare de apărare³⁸. În același timp, atacurile populațiilor transdanubiene continuă; în anii 258-263, 264, 266 și 267-268, au loc atacurile gotice, carpice și sarmatice în provincie. Deși ținta barbarilor va rămâne ca întotdeauna sudul cu orașele bogate din Propontida și Asia Mică, Scythia Minor nu va fi ocolită. Astfel, calcularea indicelui ce reprezintă raportul dintre monedele din vremea lui Gallienus și cele din vremea imediat anterioară, dintr-o perioadă de mare inflație, este în Dobrogea de 120 de ori mai mic decât la Athena și de 4000 de ori mai mic față de cel aflat în provincia din extremul occident al imperiului³⁹. Acest indice al circulației monetare ne sugerează un ținut cu o viață economică distrusă, o circulație monetară dezorganizată și cu o populație rărită de invazii.

Din vremea lui Gallienus, din Dobrogea provin cinci tezaure, dintre care trei au fost descoperite la Mangalia⁴⁰. Din păcate, tezaurul de la Mangalia descoperit în 1935 (cca. 200 monede) și cel din 1959 (cca. 800 de piese) ajunse în stare fragmentară la CNAR nu au fost publicate cu toate datele necesare, încât nu cunoaștem anul lor de emitere. Sperăm ca studierea celei mai mari părți (păstrate 100 la Constanța și 70 la București din totalul de 800) a tezaurului, care se află în cabinetul numismatic al muzeului din Constanța, să ofere date mai precise.

Cu totul deosebită este situația marelui tezaur de la Mangalia, descoperit în zona extramurană, în anul 1960, alcătuit din cca. 7000 monede coloniale și peste 2000 imperiale. Studiul monedelor emise din Gallienus a dus la constatarea că cele mai recente piese din tezaur datează din anii 258-259 și deci, îngroparea tezarului, ca și distrugerea cetății trebuie plasată aproape cu un deceniu mai devreme decât se crezuse anterior. Cauzele care au dus la rămânerea tezaurului sub dărâmături sunt determinate fie de un nou atac gotic, necunoscut de izvoare, fie de represaliile lui Gallienus împotriva armatei și populației din Moesia⁴¹.

35 Ibidem, p. 247.

36 Anul 253 d. Chr.,

37 SHA, Gallieni, 12, 6; 13, 6; A.M. Remennikov, *op. cit.*, p. 110-120.

38 Em. Doruțiu-Boilă, *StCl*, 6, 1964, p. 250-259.

39 M. Bărbulescu, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 263.

40 Tezaurul de antoninieni de la Mangalia, *Caiet selectiv...*, 1962, p. 338-354; C. Preda, *Date și concluzii preliminare asupra tezaurului descoperit la Mangalia în anul 1960*, *SCIV*, 14, 1961, 2, p. 241-249; idem, *SCN*, 10, 1966, p. 27-42; cf. Depozitul de antoninieni din Mangalia, *Creșterea colecțiilor*, București, 1944, p. 91-92.

41 C. Preda, *op. cit.*, p. 247-249; A.M. Remennikov, *op. cit.*, p. 115.

Alte două tezaure au fost descoperite la Suluc⁴² în 1911 și Isaccea în 1960⁴³. Primul este un depozit alcătuit din patru monede de aur, iar cel de-al doilea din 1071 monede de argint. Cele două tezaure se află în zona nord-dobrogeană și se încheie cu monede din anul 267. Depozitul de obiecte și de monede de aur, emise de Gallienus, s-ar putea să nu aparțină însă acestei etape. Tezaurul a putut fi îngropat și mai târziu, piesele de aur de la Gallienus fiind găurite, sunt ele însele obiecte de podoabă, iar obținerea unor monede de aur se făcea cu mai mult efort economic decât pentru monedele de argint și bronz. Există argumente suficiente din analiza obiectelor ce compun comora de la Suluc, pentru a presupune și o ascundere mai târzie, ulterioară domniei lui Gallienus.

Cele două tezaure pot fi integrate documentelor istorice care ne oferă știri asupra invaziei goto-herule din anul 267⁴⁴. Invaziile din vremea lui Gallienus sunt bine documentate cu tezaure și în estul provinciei Moesia Inferior. Astfel de tezaure au fost semnalate pentru Bulgaria de G. Seure, N. Mușov și T. Gherasimov. Deși tezaurele din vremea lui Gallienus sunt foarte bogate, nu înseamnă că acest fapt ar sta mărturie a existenței unei intense circulații monetare, deoarece, în primul rând, acum este inflație și apoi o axiomă a cercetării numismatice constă în faptul că frecvența descoperirilor izolate reflectă intensitatea circulației, iar mărimea tezaurelor, puterea de capitalizare; tendința de teaurizare a claselor avute este cu atât mai mare cu cât situația politică precară împiedica o fructificare a banilor prin aruncarea lor în circulație.

Încă din vremea lui Gallienus⁴⁵ încep, pe plan local, prefaceri ale așezărilor dobrogene greu încercate de invaziile succesive ale carpo-goților. Refacerea continuă sub Aurelianus⁴⁶ și se desăvârșește sub Probus⁴⁷. La Tomis, refacerea cetății în vremea acestor doi împărați este bine documentată prin monedele găsite în mortarul zidului de incintă⁴⁸.

La Callatis⁴⁹, refacerea cetății datează din vremea lui Aurelianus, dar toate aceste eforturi de refacere sunt reduse la minim de marea invazie gotică din anul 295⁵⁰. Chiar și înaintea mării invazii, prezența militară a cezarului Galerius la Dunăre va aduce acestuia de 6 ori titlul de Carpicus Maximus⁵¹. Invazia din 295 va afecta întreaga Dobroge. Histria va fi distrusă⁵², la Tomis zidul de incintă va fi reparat de Diocletianus, așa cum atestă inscripția CIL 14450, iar clădirile de pe faleza portului antic vor fi reconstruite la începutul veacului următor⁵³. La Dinogetia și Noviodunum⁵⁴ se construiesc

42 Oct. Iliescu, *Pontica*, 20, 1987, p. 181-205; J. - P. C. Kent, *NC*, 7 series, XIII, 1973, p. 64-68.

43 C. Preda și G. Simion, *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Isaccea și atacul gotic din vremea lui Gallienus*, *Loc*, 2, 1971, p. 167.

44 C. Preda, *op. cit.*, *loc. cit.*; Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 257; A.M. Remennikov, *op. cit.*, p. 140-145.

45 SHA, Gallieni, *passim*; A.M. Remennikov, *op. cit.*, p. 114-120.

46 CIL, III, 12461-7484; V. Pârvan, *Tropaeum*, p. 50; Em. Popescu, *StCl*, 6, 1964, p. 189, I. I. Rusu, *AISC*, 3, 1936-1940, p. 174-176, fig. 1; SHA, Aurelianus, 37, 1; Zosimos, I, 49; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 271-277.

47 Zosimos, I, 71; τοῖς Ἀυγαίων βιτεωσώτες; SHA, Probus, 14, 7; R. Vulpe, *HAD*, p. 300-301; Serta Kazaroviana, I, Sofia, 1950, p. 89-98.

48 V. Canarache, *Tomis*, 16-17, 19; CIL, 12517; Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 25.

49 CIL, 7586; C. Preda, Em. Popescu, P. Diaconu, *Materiale*, 1962, p. 440.

50 Aurelius Victor, *Caesares*, 39, 43; *Fontes historiae Bulgaricae*, II, Sofia, 1958, p. 95.

51 I. Nestor, *Istoria României*, I, 1960, p. 586; CIL, III, 14433; V. Pârvan, *Durostorum*, p. 18.

52 Al. Suceveanu, *SCIV*, 18, 1967, 2, p. 329-348; H. Nubar, *op. cit.*, p. 199-201; CIL, 14463, 7614.

53 V. Pârvan, *Tomis*, p. 435-436.

54 Gh. Ștefan și colab., *SCIV*, 5 (1954) 1/2, 162-164; idem, *Dacia*, NS, 1 (1957), 221-227; I. Barnea, B. Mitrea, N. Anghelescu, *Materiale*, 4, 1957, 162; 5 (1959) 461-472. Din cele două faze ale zidului de incintă, a doua este datată printr-o monedă de la Maxentius (308/309 e.n.).

la începutul secolului al IV-lea, noi ziduri de incintă, iar la Tropaeum Traiani⁵⁵, începutul refacerii din 315 pare a fi rezultatul aceleiași mari distrugerii din 295. Astfel, în 297, Transmarisca este refăcută, cum ne informează o inscripție din vremea lui Diocletian⁵⁶, iar inscripția funerară din același an de la Durostorum amintește de activitatea militară a cezarului Galerius la Dunăre.⁵⁷

Marea invazie gotică din anul 295 este surprinsă în Dobrogea și printr-un bogat material numismatic. Astfel, din Constanța provin două tezaure; primul tezaur a fost descoperit în 1936 și conținea un număr de 62 monede. din păcate, cea mai mare parte a pieselor s-a împrăștiat. Au fost publicate doar 20 de monede. Este foarte interesant prin faptul că monedele nu sunt imperiale, ci alexandrine, monede coloniale emise de Alexandria din Egipt. Este de remarcat faptul că este cel mai târziu tezaur de monede coloniale grecești găsit pe teritoriul României. Deoarece, încă din vremea lui Gallienus, toate orașele grecești își încetează emisiunile proprii, singura cetate care mai emite moneda proprie până spre sfârșitul secolului rămâne Alexandria. Putem considera că acest tezaur este un import adus de unul din militarii care au participat la înfrângerea rășcoalei egiptenilor conduși de Diocletian⁵⁸. Tezaurul găsit la Constanța se încheie cu o monedă a cezarului Galerius emisă între anii 295-296.

Al doilea tezaur, încă inedit, este alcătuit din monede imperiale de bronz argintat, comune întregului imperiu. Tezaurul a fost descoperit în cartierul Tomis III la fundația blocului L3 și este, din păcate, fragmentar⁵⁹. Se încheie cu monede din anii imediat premergători reformei monetare din anul 294. Ultimele monede nu depășesc anul 294. Interesant este faptul că tezaurul este găsit la nord de anticul Tomis, într-unul din cartierele suburbane ale cetății.

Cel de-al treilea tezaur, găsit în anul 1933 la Durostorum, conținea cca.300 monede, printre care aproape 200 au ajuns într-o colecție particulară. Fragmentul de tezaur are aceeași structură ca și tezaurul de la Tomis. Data îngropării, care nu pare a depăși anul 294, este pusă totuși sub semnul întrebării, deoarece la publicare este posibil ca tezaurul să fi fost contaminat cu un follis post 294, care nu ar fi avut ce căuta în lot. După anul 294, vechile emisiuni radiate sunt demonetizate și înlocuite rapid cu noul follis. În Imperiu, post 294, nu se cunosc tezaure mixte de aurelieni radiati și folliși⁶⁰.

Victoria de la Naissus înseamnă sfârșitul nu numai al celui „bellum Scythicum”, care începuse cu 30 de ani mai înainte, sub Pupienus și Balbinus, ci și cel al perioadei culminante a crizei romane din secolul al III-lea. Un rol determinat la întreținerea acestei anarhii l-au avut atacurile de peste frontiere, fără a neglija cauzele generale ale crizei Imperiului. Victoria romană de la Naissus și instituirea tetrarhiei sub Diocletian (personalitate covârșitoare pentru decisiva operă de reorganizare) reprezintă o

55 Cf. CIL, 13734 (315-317 e.n.) și 12464 cu comentariul lui V. Pârvan, BCMI, 4 (1911) 163-191; I. Barnea, DID, 369 și urm.

56 C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, 3, Wien-Leipzig, 1928, p. 8-12; W. Ensslin, *Valerius (Diocletianus)*, RE, 7, A, 2, 1948, col. 2439-2440, 2447-2448; E. Polaschek, *Transmarisca*, RE, 6, 1937, col. 2171-2174.

57 I.I. Rusu, *Inscripții latine din Durostorum*, în AISC, 2, 1936, p. 256, nr. 10.

58 W. Seaston, *Diocletian et la tetrarchie*, Paris, 1946, p. 129-136.

59 Tezaurul cuprinde 288 de monede înregistrate la MINA Constanța, inv. 6249-6536.

60 R. Ocheșanu, *Istoria economică a Dobrogei romane în perioada secolelor IV-VII*, în manuscris.

perioadă de întremare a Imperiului, zguduit de criză și totodată prevestește o fază de tranziție de la ultimele manifestări ale principatului, la stabilirea monarhiei absolute sub forma Dominatului ⁶¹.

* * *

REPERTORIUL TEZAURELOR MONETARE ROMANE DESCOPERITE ÎN DOBROGEA

– ANII 27 a. Chr., - 270 p. Chr. –

1. ABRUD, com Adamclisi, jud. Constanța

Tezaurul a fost descoperit întâmplător în luna septembrie a anului 1982, în curtea lui Ismail Mustafa, locuitor din sat Abrud. Recuperat practic în întregime și integrat colecțiilor Muzeului de Istorie și Arheologie din Constanța, el cuprinde 2060 monede din argint (209 anoninieni și 1851 denari) care se eșalonează de la Vespasian la Volusian după cum urmează : Vespasian 5, Titus 1, Traian 5, Hadrian 2, Antoninus Pius 25, Faustina I 8, Marcus Aurelius 18, Faustina II 4, Lucius Verus 1, Lucilla 2, Commodus 71, Crispina 2, Pertinax 3, Manlia Scantila 1, Septimius Severus 402, Iulia Domna 171, Albinus 13, Caracalla 228, Plautilla 15, Geta 79, Macrinus 7, Diadumenianus 4, Elagabal 221, Iulia Paula 16, Aquilia Severa 2, Iulia Soaemias 24, Iulia Maesa 61, Severus Alexander 346, Iulia Mamaea 83, Orbiana 4, Maximin I 24, Maximus 2, Balbinus 1, Gordian III 95, Filip Arabul 42, Otacilia Severa 2, Decius 48, Etruscilla 9, Hostilian 4, Trebonianus Gallus 7, Volusian 2.

Cele mai recente monede din tezaur, din vremea lui Volusian, tip RIC, IV, 3, p. 178, nr. 167 (2 ex.), aparțin celei de a treia emisiuni a atelierelor din Roma, datând din anul 252 (cf. RIC, IV, 3, p. 154 și p. 189, nota adițională). Bibl.: inedit.

2-3 ADAMCLISI, com. Adamclisi, jud. Constanța
I (ante 1957).

Din împrejurimile comunei Adamclisi provin 36 monede romane de argint, republicane și imperiale din primul secol al erei creștine, informații mai circumstanțiate privind locul și condițiile descoperirii lipsind. Eșalonarea lor cronologică arată că ele formează un tezaur cu o structură similară celor găsite în nordul Dobrogei, la Tulcea și Babadag. Cele 36 piese se prezintă după cum urmează : Republica romană 16 AR, Marcus Antoninus 8 AR, Vespasian 9 AR, Vespasian : Titus 1 AR, Vespasian : Domitian 1 AR, Titus : Domitian 1 AR.

Cea mai recentă piesă recuperată datează din anul 80 p. Ch. Bibl. : B. Mitrea, Dacia, NS, 24, 1980, p. 374, nr. 67; R.

Ocheșeanu, Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 91-97.

II (1969)

În cursul săpăturilor arheologice din anul 1969 au fost descoperit într-o locuință romană situată în apropierea zidului de incintă al localității, un tezaur monetar alcătuit din 1548 denari, ce se eșalonează între domniile lui Nero și Septimius Severus.

61 I. Barnea, DID, II, p. 369 și urm.

Monedele se distribuie pe emitenți după cum urmează : Nero 8, Galba 7, Otho 4, Vitellius 8, Vespasian 96, Vespasian pentru Titus 10, Vespasian pentru Domitian 8, Titus 22, Titus pentru Divus Vespasianus 9, Titus pentru Iulia 2, Titus pentru Domitian 7, Domitian 24, Nerva 16, Traian 146, Traian pentru Diva Marciana 1, Hadrian 142, Hadrian pentru Sabina 25, Hadrian pentru Lucius Aelius 6, Antoninus Pius 181, Antoninus Pius pentru Faustina I 146, Antoninus Pius pentru Marcus Aurelius 59, Antoninus Pius pentru Faustina II 31, Marcus Aurelius 158, Marcus Aurelius pentru Divus Antoninus 33, Marcus Aurelius pentru Faustina II 72, Lucius Verus 30, Lucilla 25, Marcus Aurelius pentru Commodus 16, Commodus 145, Commodus pentru Divus Antoninus 13, Commodus pentru Crispina 10, Pertinax 3, Didius Iulianus 1, Clodius Albinus 4, Septimius Severus 51, Septimius Severus pentru Iulia Domna 20, Septimius Severus pentru Geta 1, Septimius Severus pentru Caracalla 8.

Cea mai recentă monedă prezentă în tezaur datează din anul 204.

Bibl. : Al. Barnea, SCN, 7, 1980, p. 95-98.

4. AGIGHIOL, com. Valea Nucarilor, jud. Tulcea.

În anul 1967, Gh. Bălăhuță, locuitor al satului Agighiol a donat Muzeului Deltei Dunării din Tulcea un număr de opt denari romani imperiali, provenind dintr-un tezaur monetar descoperit pe teritoriul aceleiași localități în punctul „La movila lui Uțu”. Dimensiunile inițiale ale depozitului nu sunt precizate. Cele opt exemplare recuperate se eșalonează în modul următor : Nero 1, Vespasian 2, Vespasian pentru Titus 2, Titus 1, Domitian 2.

Cele mai recente monede prezente în lotul recuperat datează din anii 88-89 p. Chr.

Bibl.: E. Oberländer, CH, 3, 1977, p. 57, nr. 141; B. Mitrea, Dacia, N. S., 22, 1978, p. 365, nr. 20; idem, CH, 5, 1979, p. 48, nr. 117; E Oberlände, Peuce, 8, 1979, p. 502, nr. 22; B. Mitrea, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 374. nr. 69.

5. ALBA, com. Izvoarele, jud. Tulcea.

De pe teritoriul localității provine un tezaur monetar roman imperial, încă inedit. Cele mai recente monede sunt din vremea lui Severus Alexander.

Bibl. : Gh. Poenaru Bordea, SCN, 12, 1998, p. 62, nota 163.

6. BABADAG, jud. Tulcea.

Tezaurul a fost descoperit în împrejurări neprecizate în regiunea orașului Babadag și a fost cumpărat de C. Moisil de la N. Pivnicov din Tulcea, fiind ulterior donat Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române. Lotul astfel recuperat cuprinde următoarele tipuri monetare : Roma republicană 8 AR (dintre care Marcus Antonius 2 AR), Augustus 1 AR, Vespasian 4 AR, Titus 3 AR.

Cea mai recentă dintre piesele recuperate datează din anul 80 p. Chr.

Bibl. : Registrul inventar al CNBAR (1918-1967), p. 195, nr. 1262 și R. Ocheșeanu, BSNR, 77-79, 1983-1985, p. 139, tabelul III și p. 140, nota 16.

7. BELICA-TURTUCAIA (Bulgaria)

Tezaurul a fost descoperit în anul 1938 și cuprinde 12 denari romani republicani și imperiali care se eșalonează în modul următor : Republica romană 5 AR, Marcus Anonius 2 AR Vespasian 4 AR, Vespasian pentru Domitian 1 AR.

Cea mai recentă monedă prezentă în tezaur (nr. crt. 1165 inv. CNBAR 2525) este o emisiune a lui Vespasian pentru Domitian, tip RIC, II, p. 43, nr. 241, bătută la Roma în anul 79 p. Chr.

Bibl.: C. Moisil, *Creșt. Col.* (1938-1942), 1944, p. 101-102, R. Ocheșeanu, *BSNR*, 77-79, 1983-1985, p. 139, tabelul III și p. 140, nota 16.

8. CAMENA, com. Baia, jud. Tulcea.

Descoperit întâmplător în anul 1936, într-un vas de lut ascuns în malul râului din localitate, tezaurul cuprinde 137 antoninieni și denari eşalonați de la Clodius Albinus la Volusianus, după cum urmează: Clodius Albinus 1 AR, Septimius Severus 6 AR (Roma 5, Emesa 1), Septimius Severus pentru Caracalla 2 AR, Septimius Severus pentru Geta 1 AR, Caracalla 1 ant., Elagabal 7 (2 ant., 5 AR), Elagabal pentru Iulia Maesa 2 AR, Severus Alexander 7 AR, Maximin I 1 AR, Gordian III 40 ant. (Roma 36, Antiohia 3; AR 1, Roma), Filip Arabul 26 ant. (Roma 25, Antiohia 1), Filip Arabul pentru Otacilia Severa 7 ant., Filip II 7 ant., Decius 5 ant., Decius pentru Herennia Etruscilla 3 ant., Decius pentru Herennius Etruscus 1 ant., Decius pentru Hostilianus 1 ant., Trebonianus Gallus 15 ant., Volusian 4 ant.

Cea mai recentă monedă prezentă în tezaur, bătută de Gallus (nr. crt. 119), tip RIC, IV, 3, p. 162, nr. 33, aparține celei de a doua emisiuni de la Roma, din sept.-dec. 251 (cf. RIC, IV, 3, p. 154 și p. 189, nota adițională).

Bibl.: c. Moisil, *CreștCol* (1938 - 1942), 1944, p. 93-101;

Carmen Maria Petolescu, *BSNR*, 80-85, 1986-1991, 134-139, p. 89-99.

9. CANLIA, com. Lipnița, jud. Constanța

Aflat întâmplător în anul 1972 de locuitorul Constantin Vasile din satul Izvoarele, com. Lipnița, într-un punct numit „Plantație”, situat între satul Canlia și Păcuiul lui Soare tezaurul monetar în cauză (din care au fost recuperate 488 monede) era îngropat în zona unei așezări romane din vecinătatea anticului Durostorum. Piese sale se eşalonează între domniile lui Commodus și Filip Arabul astfel: Commodus 2 AR Clodius Albinus 1 AR, Septimius Severus 34 AR (Roma 29, Laodicea ad Mare 2, Emesa 2, Monetărie nedeterminată 1), Caracalla 3 AR, Macrinus 3 AR, Elagabal 76 (ant., 4, dintre care 1 ant., fourée, AR 72; Roma 48, Antiohia 12, monetărie nedeterminată 15, falsuri 1), Severus Alexander 86 AR (Roma 61, Antiohia 2, monetărie nedeterminată 23), Maximin I 13 AR, Gordian III 198 (ant., 185, AR 13; Roma 1154, Antiohia 44), Filip Arabul 67 ant (Roma 62, Antiohia 5), Filip Iunior, 5 ant.

Cele mai recente piese prezente în tezaur aparțin lui Filip Arabul (nr. crt. 420-422), tip RIC, IV, 3, p. 68, nr. 3, Roma, emisiunea a 3-a, anul 246, respectiv Filip Iunior (nr. crt. 473-479), tip RIC, IV, 3, Roma, anul 246 (cf. RIC, IV, 3, p. 61).

Bibl.: B. Mitrea, A. Rădulescu, *Pontica*, 8, 1975, p. 125-173.

10. CASICEA, com. Comana, jud. Constanța.

Pe teritoriul localității a fost descoperit în anul 1953 un tezaur monetar roman, din care au fost recuperați 13 denari, care se prezintă în modul următor: Republica romană 6 AR (dintre care Marcus Antonius 2 AR), Augustus 2 AR, Claudius I 1, Nero 2, Vitellius 1 AR, Vespasian 1 AR.

Cea mai recentă monedă din fragmentul de tezaur recuperat datează din anii 67-70.

Bibl. : Gh. Papuc, Pontica, 7, 1979, p. 213-217; R. Ocheșeanu, BSNR, 77-79, 1983-1985, p. 139. Tabelul III și p. 140, nota 16.

11. CONSTANȚA, jud. Constanța.

Tezaurul a fost descoperit în incinta unității militare 2647 din localitate, situată la cca. 100 m sud-est de capătul străzii Badea Cârțan, el fiind reconstituit din mai multe loturi recuperate în momente diferite, între anii 1975-1977.

S-a ajuns astfel la un număr de 470 monede, între care 12 denari romani imperiali și 458 piese coloniale grecești (451 fiind emise de Tomis, iar celelalte șapte din Nicopolis ad Istrum 3, Markianopolis 1, Histria 1, Odessos 1 și Anchialos 1, repartizarea exactă a exemplarelor cetăților emitente altele decât Tomis pe împărați nefiind precizată). Cele 470 monede recuperate se eșalonează între domeniile lui Marcus Aurelius și Severus Alexander după cum urmează : Tomis ; Marcus Aurelius 1 AE, Tomis : Commodus 20 AE, Tomis : Plautilla 11 AE , Tomis : Pertinax 6 AE, Septimius Severus 2 AR, Tomis: Septimius Severus 20 AE, Iulia Domna 5 AR, Tomis : Iulia Domna 10 AE, Caracalla 4 AR, Tomis : Caracalla 96 AE, Tomis, Geta 61 AE, Tomis : Elagabal 35 AE, Tomis : Iulia Paula 8 AE, Tomis : Iulia Maes 2 AE, Severus Alexander 1 AR, Tomis : Severus Alexandru 73 AE, Nicopolis ad Istrum : împărat neprecizat 3 AE, Markianopolis : împărat neprecizat 1 AE, Histria : împărat neprecizat 1 AE, Tomis : împărat neprecizat Odessos : împărat neprecizat 1 AE, Anchialos : împărat neprecizat 1 AE.

Bibl. : inf. R. Ocheșeanu; vezi, de asemenea, B. Mitrea, Dacia.

N.S. 21, 1977, p. 378, nr. 499.

12. DĂENI, com Dăeni, jud. Tulcea

Harilan Metaxa semnalează descoperirea pe teritoriul localității a unui tezaur monetar alcătuit din monede romane imperiale din metal comun, fără a fi precizat numărul pieselor ce alcătuiesc depozitul. Autorul informării a achiziționat prin anii 1910-1911 pentru colecția numismatică a Muzeului Național de Antichități din București un număr de 20 exemplare, ce se repartizează pe emitenți în modul următor : Traian 11, Hadrian 6, Hadrian pentru Sabina 1, Antonius Pius 2.

Bibl. : BSNR, 70-74, 1976-198, p. 584, nr. 171.

13. DUNAVĂȚUL DE JOS, jud. Tulcea

Au fost recuperați trei denari, ultimul fiind emis de Maximinus între anii 236-237.

Bibl. : E. Oberlander - Tarnoveanu, Peuce VIII, 1980, p. 502-503.

14. ISACCEA, jud. Tulcea.

I. 1960

Tezaurul a fost descoperit întâmplător în luna octombrie a anului 1960 de locuitorii Iancu Ioan și Știrbu Gheorghe. El a fost aflat la cca. 3 km sud de orașul Isaccea, în punctul numit „Pepiniera veche”. Îngropat într-un vas de bronz, depozitul în cauză a fost recuperat în două loturi, primul (oct. 1960) numărând 1040 monede, celălalt (decembrie 1960, în cursul investigațiilor de teren întreprinse) însumând alte 31 piese. Cele 1071 exemplare astfel recuperate se eșalonează după cum urmează : Caracalla 1 AR, Elagabal 1 ant., Severus Alexander 3 AR, Maximin I 1 AR, Balbinus 1 ant., Gordian III, 181 (ant., 180, AR 1), Filip Arabul 164 ant., Filip Arabul pentru

Otacia 33 ant., Filip II 28 ant., Decius 71 ant., Consecratio 6 ant., Decius pentru Herennia Etruscilla 18 ant., Decius pentru Herennius Etruscus 12 ant., Decius pentru Hostilian 5 ant., Trebonianus Gallus 64 ant., Trebonianus Gallus pentru Volusian 42 ant., Aemilianus 6 ant., Valerian I 49 ant., Saloninus 5 ant., Macrinus 4 ant., Quietus 2 ant., Gallienus (253-268) 331 ant., Gallienus pentru Salonina (253-268) 43 ant.

Cele mai recente monede din tezaur (21 exemplare), tip RIC, V, 1, p. 180, nr. 554, Siscia; p. 184, nr. 603, Asia, anul 267; p. 185, nr. 607, Asia și Coh², V, p. 374, nr. 297 aparțin anului 267.

Bibl. : C. Preda, G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 167-178.

15. ISACCEA, jud. Tulcea

II ?

Se semnalează descoperirea pe teritoriul localității a unui tezaur monetar roman imperial alcătuit din antoninieni ce se eşalonează până în a doua jumătate a sec. III p. Chr., repartizarea pe emitenți a pieselor, numărul lor și alte date tehnice nefiind disponibile.

Bibl. : B. Mitrea, Dacia, N.S., 22, 1978, p. 366, nr. 56.

16. MANGALIA, jud. Constanța

I 1935

Descoperit în anul 1935 într-un punct neprecizat de pe teritoriul localității, tezaurul număra inițial circa 200 monede, dintre acestea fiind recuperate numai 17 exemplare toate antoninieni, ce se eşalonează de la Decius la Valerian și Gallienus după cum urmează : Decius 1, Gallus 4, Valerian 8, Gallienus 3, Salonina 1. Monedele cele mai recente nu depășesc anul 259 (Valerian I, nr. crt. 1060, RIC, V, 1, p. 96 nr.93, Roma, anii 255-256; Aufbau, V, 1, p. 21-22, Roma, emisiunea a 4-a, anii 254-256 sau p. 24 emisiunea a 9-a, anii 258, toamna 259, sfârșit); nr. crt. 1062, RIC, V, 1, p. 37-38, Samosata, emisiunile 2-4, anii 256-259, început; nr. crt. 10, RIC, V, 1, p. 60, nr. 287, Antiohia, anii 255-256; Aufbau, V, 1, p. 37-38, Samosata, emisiunile 2-4, anii 256-259, început; Gallienus, nr. crt. 1066, RIC, V, 1, p. 104, Asia anii 255-256; Aufbau, V, 1, p. 37-38, Samosata, emisiunile 2-5, anii 256-259, primăvara); nr. crt., 1067, RIC, V, 1, p. 72, nr. 50-52, Lugdunum, anii 256-259; Aufbau, V, 1, p. 30-32, Colonia Agrippinensis, emisiunile 1-4, anii 257, a doua jumătate - 258, primăvara).

Bibl.: C. Moisil, CreștCol, (1938-1942), 1944, p. 91-92.

17. MANGALIA, jud. Constanța

II 1958

Tezaurul a fost descoperit întâmplător, în anul 1958, pe str. Oituz din localitate, în zona cartierului extramuran al Callatis-ului, în timpul efectuării unor lucrări de construcții. El număra inițial circa 800 monede, dintre care au fost recuperate trei loturi. Primul dintre acestea, cuprinzând aproximativ 100 monede, se află în colecțiile Muzeului constănțean, al doilea, de 77 piese, a fost achiziționat de Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române de la un colecționar din București, ultimul, cu numai 10 exemplare, aflându-se în posesia Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București. Au fost publicate până în prezent doar cele 77 monede aflate la CMBAR, acestea eşalonându-se după cum urmează : Filip Arabul 4 ant., Decius pentru Herennia Etruscilla 1 ant., Trebonianus Gallus 8 ant., Valerian I 27 ant., Gallienus

(253-268) 22 ant., Gallienus pentru Salonica (253-268) 11 ant., Saloninus 4 ant. Pe baza examinării acestora, precum și a celorlalte două loturi, încă inedite, se poate spune că monedele cele mai recente, date prin elemente de titulatură imperială, aflate la muzeul constănțean, sunt cele cu nr. inv. 87980, tip RIC, V, 1, p. 184, nr. 603, Asia, anul 267.

Bibl. : B. Mitrea, SCIV, 12, 1961, 1, p. 151, nr. 38; idem, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 589; O. Iliescu, Creșt Col 4, 1962, p. 338-354; Gh. Poenaru Bordea, SCN, 1971, p. 107, nota 84; C. Preda, G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 174; C. Preda, SCN, 10, 1993, p. 32.

18. MANGALIA, jud. Constanța

II 1960

Tezaurul a fost descoperit în anul 1960, în ruinele cartierului de vest, extramuran, al Callatis-ului, într-o locuință incendiată, pe actualul loc al Casei de Cultură. El cuprinde peste 9000 monede, dintre care peste 7000 emisiuni grecești coloniale ale cetăților vest-pontice și 2175 monede romane imperiale, în marea lor majoritate antoninieni, piesele împărțindu-se între muzeele de specialitate din Constanța (5500), Mangalia (250, astăzi pierdute), diferite licee constănțene (200) și Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București (1000). Monedele coloniale se repartizează pe centre emitente după cum urmează : Callatis 3600 AE, Tomis 3000 AE, Histria 6 AE, Odessos 5 AE, Markianopolis 21 AE, Nikopolis ad Istrum 13 AE, Hadrianopolis 8 AE, Anchialos 6 AE, Dionysopolis 3 AE, Mesembria 3 AE, Pautalia 1 AE, Byzantion 1 AE, Augusta Traiana 1 AE, Nicaea 1 AE, evidența neincluzând piesele din Muzeul din Mangalia. până în momentul de față, identificarea și eşalonarea cronologică au fost realizate numai pentru un număr de 2187 monede callatiene, dintre care : Callatis: autonome 2 AE, Callatis : Commodus 2 AE, Callatis : Septimius Severus 427 AE, Callatis : Iulia Domna 5 AE, Callatis : Caracalla 372 AE, Callatis : Plautilla 6 AE, Callatis : Geta 125 AE, Callatis : Severus Alexander 192 AE, Callatis : Iulia Mamaea 1 AE Callatis : Gordian III 209 AE, Callatis : Filip Arabul 721 AE, Callatis : Otacilia Severa 10 AE, Callatis : Filip II 115 AE. Cele 2175 monede romane imperiale se prezintă în modul următor ; Septimius Severus 4 AR, Caracalla 1 AR, Elagabal 19 AR (Roma, 18, Antiohia 1), Elagabal pentru Aquilia Severa 1 AR, Elagabal pentru Iulia Soaemias 1 AR, Elagabal pentru Iulia Maesa 5 AR, Severus Alexander 11 AR, Severus Alexander pentru Orbiana 1 AR, Severus Alexander pentru Iulia Mamaea 1 AR, Maximin I 2 AR, Gordian III 16 ant. (Roma 15, Antiohia 1), Filip Arabul 125 ant. (Roma 115, Antiohia 10), Filip Arabul pentru Otacilia Severa 5 ant., Filip II 12 ant., Decius 35 ant., (Roma 34, Antiohia 1), Decius pentru Herennia Etruscilla 11 ant., Decius pentru Herennius Etruscus 4 ant. (Roma 2, Antiohia 2), Decius pentru Hostilianus 4 ant., Decius : Consecratic 7 ant., Trebonianus Gallus 46 ant., (Roma 13, Antiohia 33), Volusian 25 ant. (Roma 21, Antiohia 4), Aemilianus 4 ant, Valerian I 858 ant., (Roma 71, Colonia Agrippinensis 23, Mediolanum 10, Viminacium 22, Antiohia 267, Samosata 458, neprecizate 7), Valerian I pentru Mariniana 8 ant., (Roma 7, monetărie neprecizată 1), Gallienus (253-260) 535 ant. (Roma 44, Colonia Agrippinensis 64, Mediolanum 9, Viminacium 11, Antiohia 32, Samosata 321, monetărie neprecizată 4), Gallienus pentru Salonina 216 ant. (Roma 7, Colonia Agrippinensis 30, Mediolanum 3, Antiohia 18, Samosata 158), Valerian II 115 ant., (Roma 10, Colonia Agrippinensis 35, Antiohia 21, Samosata 47, monetărie neprecizată 2), Saloninus 57 ant. (Colonia Agrippinensis 13, Antiohia 18, Samosata 26), neidentificate 45 ant.

Cele mai recente monede din lotul pieselor romane imperiale (nr. crt. 2122-2127), tip RIC, V, 1 p. 158, nr. 314, Roma, anul 260 = R. Göbl, NZ, 74, 1951, p. 33-34, Colonia Agrippinensis, anii 259-260, (4 ex.), respectiv RIC, V, 1, p. 166, nr. 403, Roma, anul 260 ? = R. Göbl, NZ, 74, 1951, p. 33-34, Colonia Agrppinensis, anii 259-260 (2 ex.).

Bibl. : B. Mitrea, SCIV, 12, 1961, p. 151, nr. 39; idem, Dacia, NS, 5, 1961, p. 590, nr. 39; C. Preda, SCIV, 12, 1961, 2, p. 241-250; idem, SCN, 4, 1968, p. 223-237; Gh. Poenaru Bordea, SCN, 5, 1971, p. 107; C. Preda, SCN, 10, 1993, p. 27-41.

19. MANGALIA, jud. Constanța IV 1976

Tezaurul a fost descoperit întâmplător în anul 1976 de scafandru Luchi Ștefan din Constanța, în zona digului mic din rada portului Mangalia, lotul recuperat (ce cuprinde 43 piese) fiind achiziționat în 1978 de Muzeul de Istorie și Arheologie din Constanța. Cele 43 monede, în exclusivitate denari, se eșalonează între domeniile lui Vitellius și Gordian III după cum urmează : Vitellius 1, Vespasian 1, Traian 1, Hadrian 1, Antoninus Pius 1, Marcus Aurelius 1, Septimius Severus 3, Iulia domna 5, Caracalla 3, Elababal 9, Elagabal pentru Iulia Maesa, 2, Severus Alexander 11, Severus Alexander pentru Iulia Mamaea 2, Gordian III 2.

Cea mai recentă monedă prezentă în lotul recuperat aparține celei de-a patra emisiuni de la Roma a lui Gordian III, din anii 241-243.

Bibl. : B. Mitrea, Dacia, N.S., 25, 1981, p. 386, nr. 138; Antoaneta Vertan, Pontica, 13, 1981, p. 330-340; B. Mitrea, Dacia, N.S., 28, 1984, 1-2, p. 187, nr. 103.

20. MĂCIN, jud. Tulcea

Găsit în anul 1911 în apropierea orașului Măcin, la poalele dealului Suluc, în punctul „La mâțe”, tezaurul se afla depus într-un vas de metal și conținea mai multe obiecte de aur, precum și patru monede din același material, una dintre acestea fiind emisă de Hostilian, iar alte trei în vremea lui Gallienus. Toate cele patru exemplare au fost la rândul lor utilizate din vechime ca podoabe, ele fiind perforate, în cazul piesei lui Hostilian orificiul fiind ulterior umplut cu aur, monedei atașând - o toartă din același metal.

Cele mai recente sunt două exemplare din vremea lui Gallienus, de tip Coh2, V, p. 449, nr. 111; RIC, V, 1, p. 157, nr. 82, Roma, anii 260-268; R. Göbl, NZ, 75, 1954, p. 16, Roma, emisiunea a 16-a, anii 266 (început) - 267 (mijloc).

Bibl. : C. Moisil, BCMI, 4, 1911, p. 125 și urm.; W. Knechtel, Arhiva Dobrogea, 3, 1920, p. 24, și urm.; C. Moisil, CNA, 1, 1920, 2, p. 14-16; idem, CNA, 3, 1923, 9-10, p. 66-70.

21. MEDGIDIA, jud. Constanța

În anul 1978, pe teritoriul pe atunci aparținător I.A.S. Medgidia-Ferma nr. 1, la cca. 300 m NV de intrarea principală a acestuia, a fost descoperit un tezaur monetar roman, depus într-un vas de lut; din acest depozit au fost recuperați 68 denari, existând posibilitatea ca numărul inițial al pieselor descoperite să fi fost mai mare. Cele 68 monede din fragmentul de tezaur recuperat se eșalonează astfel : Nero 1, Vitellius 1, Vespasian 15, Titus 8, Domitian 1, Traian 7, Hadrian 21, Hadrian pentru Sabina 1, Antoninus Pius 6, Antoninus Pius pentru Faustina I 7.

Ultimele monede datate prezente în tezaur sunt emisiuni din vremea lui

Antoninus Pius, tip BMC, IV, p. 104, nr. 717 (nr. crt. 65) și BMC, IV, p. 107, nr. 736 (nr. crt. 68), bătute la Roma în anii 150-151.

Bibl. : Antoaneta Vertan, Pontica, 11, 1978, p. 227-234.

22. NICULIȚEL, com. Niculițel, jud. Tulcea.

Tezaurul a fost descoperit în primăvara-vara anului 1937 de locuitorul Călin Țonciu, într-un punct situat în partea de SV a actualei localități. El cuprindea 161 denari romani, dintre care circa 30 piese republicane, Augustus 40, Tiberius 80, alți 8 eșalonându-se până în vremea lui Claudius I. În toamna aceluiași an, C. Deculescu a achiziționat 40 exemplare cuprinzând toate piesele ulterioare lui Tiberius. Dintre cele 40 monede, 3 au fost ulterior înstrăinate (1 AR republican, 1 AR Augustus, 1 AR Tiberius). Lista celor 37 piese rămase se prezintă după cum urmează : Republica romană 9 AR, Augustus 12 AR, Tiberius 9 AR, Caius 3 AR, Claudius I 4 AR.

Cea mai recentă monedă din tezaur (nr. crt. 37) este o emisiune din vremea lui Claudius I, tip RIC, I, p. 126, nr. 45, Roma, anii 50-51 (RIC, I², p. 124, nr. 54, Roma, anii 50-51).

Bibl. : C. Deculescu, SCIV, 17, 1966, 3, p. 577-592.

23. RACHELU, com. Luncavița, jud. Tulcea

În cursul lucrărilor agricole din toamna anului 1993, în via doamnei Ioana Șerban din localitate, în punctul „La vârful dealului”, au fost descoperiți șase denari romani - reprezentând după cum urmează : Republica romană 5 AR, Nero 1 AR.

Cea mai recentă dintre monedele recuperate (nr. crt. 5), tip RIC, I², p. 153, nr. 53, Roma datează din anul 65 p. Chr.

Bibl. : Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheseanu, BSNR, 86-87, 1992 - 1993, p. 77-78.

24. TRESTENIC, com. Nalbant, jud. Tulcea.

Descoperit în 1997 într-un punct situat în vatra satului, într-o regiune din care se semnalează numeroase urme romane, tezaurul a fost achiziționat de muzeul tulcean, numărul pieselor recuperate fiind de o sută de exemplare, ce se eșalonează de la Nero la Elagabal astfel : Nero 1 AR, Galba 1, Otho 2, Vespasian 6, Titus 1, Domițian 1, Nerva 1, Traian 2, Hadrian 4, Antonius Pius 2, Antoninus Pius pentru Faustina I, 5, Antoninus Pius pentru Faustina II 1, Marcus Aurelius 4, Lucius Verus 1, Commodus 14, Commodus pentru Crispina 1, Didius Iulianus 2, Septimius Severus 26, Septimius Severus pentru Caracalla 8, Septimius Severus pentru Geta 2, Septimius Severus pentru Iulia Domna 5, Caracalla 5, Caracalla pentru Plautilla 1, Caracalla pentru Iulia Domna 3, Elagabal 1 (anii 220-221).

Piese sunt emisiuni ale atelierului din capitala Imperiului, cu excepția unui denar bătut la Alexandria în vremea lui Septimius Severus.

Bibl. : Mihaela Iacob, Gh. Poenaru Bordea, Al XII-lea Simpozion Național de Numismatică, Rezumatele lucrărilor, Giurgiu 1995, p. 12.

25. TULCEA, jud. Tulcea

I 1957 ?

În anul 1957, Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române a achiziționat de la Dionisie Pivnicov din localitate un tezaur monetar descoperit pe teritoriul fostei cetăți Aegyssus. Depozitul în cauză era alcătuit din 72 denari romani

după cum urmează : Republica romană 20 AR (dintre care Marcus Antonius 10 AR), Augustus 1 AR, Tiberius 1 AR, Nero 2 AR, Galba 1 AR, Vitellius 2 AR, Vespasian 28 AR, Titus 9 AR Domițian 8 AR. Cele mai recente monede din tezaur datează din anii 80-81.

Bibl. : Inventar general al CNBAR 1918-1962, p. 208, nr. inv. 1404, B. Mitrea, Dacia, N.S., 2, 1958, p. 498, nr. 24 R. Ocheșeanu, BSNR, 77-79, 1983-1985, p. 139, tabelul III și p. 140, nota 16.

26. TULCEA, jud. Tulcea

II ?

Pe teritoriul localității a fost descoperit (în punctul numit „Dealul Taberei”) un tezaur monetar roman imperial, din care s-au recuperat 131 monede, denari și antoninieni, după cum urmează : Antoninus Pius 1, Gordian III 33, Filip Arabul 30, Filip Arabul pentru Otacilia Severa 7, Filip Arabul pentru Filip Iunior 3, Decius 18, Decius pentru Herennia Etruscilla 3, Decius pentru Herennius Etruscus 3, Trebonianus Gallus 25, Trebonianus Gallus pentru Volusian 7, Valerian I 1.

Bibl. : B. Mitrea, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 316, nr. 87.

27. VIIIE, com. Ion Corvin, jud. Constanța

Descoperit întâmplător în luna iulie a anului 1976 de către un localnic, într-o rup-tură a malului din partea sud-estică a lacului Mârleanu, tezaurul se afla depus într-un vas de factură getică, la 400-500 m spre nord aflându-se și urmele unei așezări getice, din care s-a recoltat și ceramică romană timpurie. Împreună cu vasul, au fost recuperate și 51 monede romane de argint, intrate în colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie din Constanța. Acestea se eșalonează în modul următor; Republica romană 43 AR, Augustus 8 AR.

Cele mai recente piese din lotul recuperat (nr. crt. 46 aparțin lui August, tip BMC, I, p. 89, nr. 519, Lugdunum, anii 2 a Chr. - 11 p. Chr.; J.B. Giard, p. 226, nr. 1651, Lugdunum și atelierele auxiliare, anii 2 a. Chr. - 4 ? p. Chr., respectiv BMC, I, p. 91, nr. 542, Lugdunum, anii 2 a. Chr. - 11 p. Chr.; J.B. Giard, p. 227, nr. 1658, Lugdunum și atelierele auxiliare, anii 2 a. Chr., - 4 ? p. Chr.

Bibl. : R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, BSNR, 77-79, 1983-1985, p. 127-141.

DES ÉVÉNEMENTS POLITIQUES DANS LA DOBROUDJEA ROMAINE ILLUSTRÉS PAR LES DÉCOUVERTES MONÉTAIRE

- Résumé -

Les trésors monétaires constituent une source historique d'une valeur particulière pour le problème qui nous préoccupe. Ceux-ci offrent au chercheur des informations historiques importantes spécialement pour la datation et l'aire d'une invasion, lorsqu'on peut établir avec certitude une relation entre la date de l'enfouissement des trésors et certains événements politiques.

Nous considérons que la majorité des trésors de la Dobroudja des Ier et IIIe siècles ap. J. C. que nous venons de présenter sommairement sont liés aux événements politiques, comme les invasions barbares dans les villes affectées, au moment de la thésaurisation. Leur enfouissement ne semble pas avoir pour cause un événement acci-

dentel insignifiant mais un fait politique avec des conséquences pour toute la collectivité humaine autochtone et parfois des situations d'exception provoquées par l'incertitude des routes commerciales.

Dans la situation où il y a deux ou plusieurs dépôts de même terminus, ceux-ci peuvent être considérés comme formant un groupe de trésors, leur non-récupération s'expliquant par des événements politiques d'une facture néfaste pour leurs propriétaires.

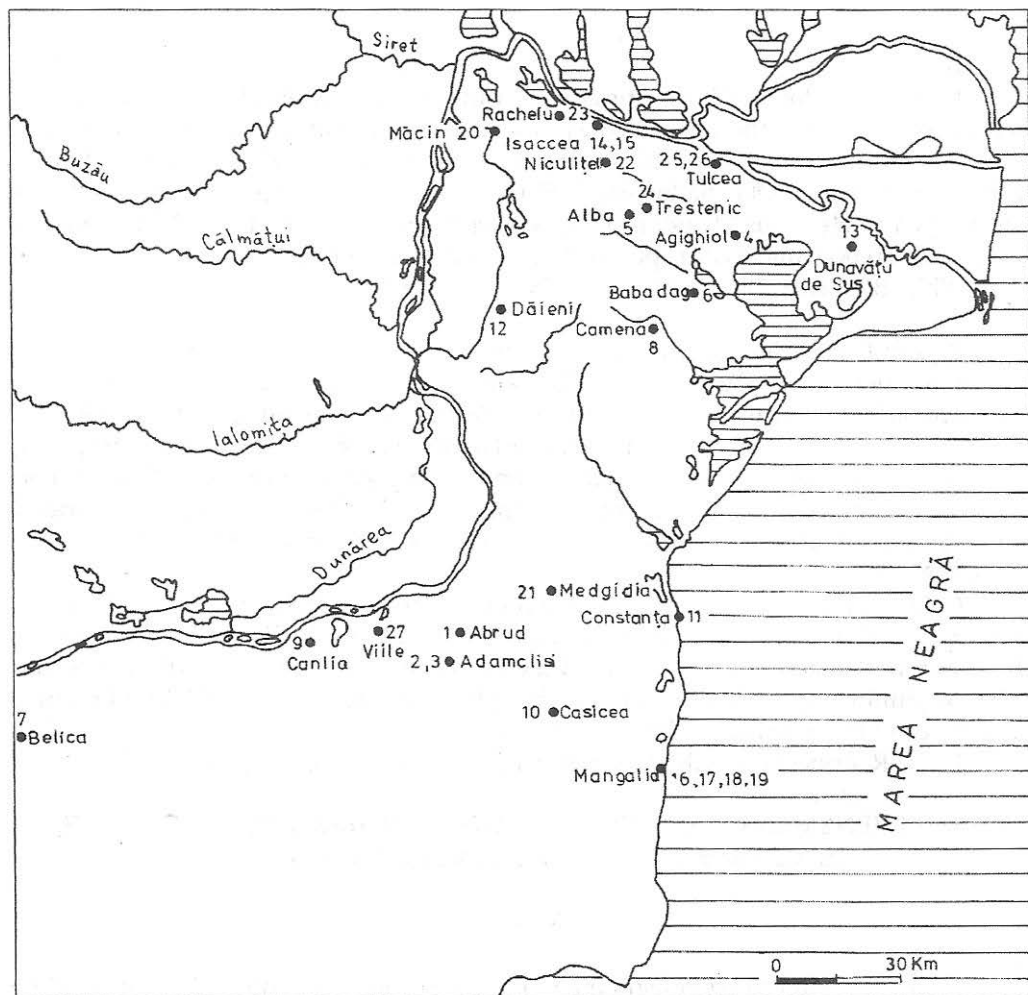

Fig. 1. Tezaurele monetare romane imperiale sec. I-III descoperite în Dobrogea